

IZDAVAČ I NAKLADNICI GLAGOLJSKOG MISALA PAVLA MODRUŠANINA IZ GODINE 1528.

Petar RUNJE, Zadar

O tiskanju glagoljskog misala 1528. g. u Veneciji znalo se do sada malo, gotovo ništa više od onoga što je otisnuto na samom misalu u incipitu i u kolo fonu, a to je da ga je "korežao" fra Pavao Modrušanin, franjevac konventualac, i da su ga tiskali venecijanski tiskari Francesco Bindoni i Maffio Pasini, drugovi, godine 1528. u Veneciji.¹

Danas raspoložemo s nekoliko arhivskih dokumenata koji se odnose na pripremanje i tiskanje misala i na ljude koji su izdavanje poduzeli. Iz njih saznajemo da Pavao Modrušanin nije umro 1531. godine u Šibeniku, kako se pretpostavljalo.² Novootkriveni dokumenti pokazuju da postoji veza misala iz 1528. s "Kožičićevom" tiskarom na Rijeci godine 1530.-1531.: povezuje ih ista osoba Bartolomeo Zanetti "da Bressa" koji je sudjelovao pri tisku u Veneciji godine 1527.-1528. i godine 1530.-1531. na Rijeci.

Prva sigurna pisana vijest o pripremanju i tiskanju misala datirana je 1. prosinca 1527. kad u Veneciji Bartolomeo Zanetti "da Bressa" sklapa ugovor s časnim ocem fra Bernardom "Raguseom" i gospodinom Ivanom "de Bochina da Cherso". Bartolomeo se obvezuje da će dvojici naručitelja tiskati glagoljski misal u pet stotina primjeraka za cijenu od pedeset soldi po primjerku. Zatim Bartolomeo dodaje da će on tiskati još pet stotina primjeraka ali će ih prodavati tek nakon četrnaest mjeseci, pošto završi prvu ediciju za naručitelje. Naručitelji će mu davati novac na ruku kako posao bude napredovao. Isti dan Bartolomeo je primio na račun narudžbe stotinu i pedeset lira, osam kruna u vrijednosti od šest

¹ A. Nazor, Tiskana glagoljska knjiga od prvotiska Misala 1483. do Brozićeva brevijara 1561. *Slovo* 34 (1984.), 12.

² V. Putanec, Pjesnički pokušaji Pavla Modrušanina (1528.), *Slovo* 15-16 (1965.), 208-213;

lira i 14 soldi (svaka kruna), od gospodina Ivana Bokine dolje potpisanoga. Također isti dan primio je i trideset dukata od fra Bernarda Dubrovčanina. Slijede potpisi i izjave fra Bernarda i Ivana Bokine da se slažu s gornjim ugovorom. To sve potpisuju dvojica prisutnih svjedoka fra Petar Gentile "de Asisio" i Andrija "da Parma".³

Na istom dokumentu (papiru) Bartolomeo Zanetti bilježi datume i svotu novca koliko je i kada, tijekom godine, primio od naručitelja:

- Na 14. prosinca 1527. Bartolomeo Zanetti primio je od gospodina Ivana Bokine na račun 5 kruna "corone" u vrijednosti svaka kruna šest lira i 14 soldi.

- Na 24. prosinca 1527. primio je od Ivana Bokine 27 lira i 8 soldi.

- Na 16. siječnja 1527. (po venecijanskom računanju početka godine je 1527., međutim ispravno je 1528.) primio je od Ivana Bokine 28 lira na račun.

- Na 7. veljače primio je od Ivana Bokine 14 lira.

- Na 1. ožujka primio je od fra Bernarda 67 lira i 10 soldi.

- Na 8. ožujka primio je od fra Bernarda 5 dukata.

- Na 26. travnja primio je od fra Bernarda 10 dukata i 1 soldin.

- Na 29. travnja primio je od fra Bernarda 6 lira za Maffea.

- Bez datuma bilješka: da je primio u više navrata od gospodina Ivana Bokine 49 lira za gospodina Maffea.

- Na 24. lipnja 1528. primio je 10 dukata "pro avanti a maestro Mafio et al padre fra Pollo".

- Na 1. kolovoza primio je od fra Bernarda 6 dukata za dio naklade misala što mu je predao, kako je zabilježeno i ovjerenom njegovom rukom, na dokumentu, koji se sada nalazi kod fratara "appresso deli Frati".⁴

Prema ovim datumima i isplaćivanju vidljivo je da je rad na tiskanju misala, od dana sklapanja ugovora do isporuke prve količine tiskanih misala, trajao točno osam mjeseci. Ugovor je sklopljen 1. prosinca 1527. i prva količina misala isporučena je 1. kolovoza 1528.

Na temelju ovoga dokumenta doznajemo da je važnu ulogu u izdavanju misala godine 1528. odigrao Bartolomeo Zanetti "da Bressa". Ali je zanimljivo i to da se na dokumentu on nigdje ne javlja kao tiskar "Stampador", kako je oslovljavan na kasnijim dokumentima ovdje priloženima.

Važni su i naručitelji misala: fra Bernard Dubrovčanin, "Raguseo" i gospodin Ivan Bokina Cresanin, "de Cherso". Oba naručitelja, fra Bernard i Ivan Bokina kao i Bartolomeo Zanetti, bili su nam do sada nepoznati u svezi s tiskanjem ovoga misala. Bartolomeo Zanetti nam je poznat u vezi s izdavačkom djelatnošću Šimuna Kožičića Benje, modruškoga biskupa. Ivan Bokina, creski

³ Vidi ovdje Prilog A. Originali svih pet priloga ovdje objavljenih nalaze se u: ARCHIVIO DI STATO - VENEZIA, S. Maria dei Frari, Chiesa B. 106, fasc. XXXVII, (Messali 1527-1528).

⁴ Vidi ovdje Prilog A.

plemić, nastanjen u Veneciji, bio nam je donekle poznat po vezama s trećorecima glagoljašima i darovima što ih je dao fratrima trećorecima na Porozini na Cresu u prvoj polovici 16. stoljeća. Fra Bernard "Raguseo", kako se u nekima i ovim dokumentima navodi, do sada je, čini mi se, bio posve nepoznat našoj javnosti, a osobito nepoznat u vezi s tiskanjem glagoljskog misala iz godine 1528. u Veneciji. O obadvojici naručitelja navest ću nekoliko podataka koji bi nam mogli poslužiti za daljnja istraživanja i bolje upoznavanje cijeloga pothvata i izdavačke djelatnosti glagoljaša.

U ugovoru od 1. prosinca 1527. navodi se da će Bartolomeo Zanetti tiskati još pet stotina primjeraka misala, nakon prve naklade od isto toliko primjeraka koju su naručili fra Bernard Dubrovčanin i gosp. Ivan Bokina. Vrijedno bi bilo utvrditi da li je zaista i ostvario svoj naum. Je li onaj pokusni list, što se čuva u arhivu HAZU u Zagrebu, možda dio ili pokušaj tiskanja te nove količine misala? Prof. Vj. Štefanić uočio je razlike u boji slova i kod drugih sačuvanih primjeraka,⁵ a ugovor iz godine 1527. spominje sasvim jasno dvije planirane naklade.⁶

Još imamo četiri dokumenta koji se odnose na tiskanje u Veneciji u to vrijeme, a neki od njih u vezi su s našim misalom. Ovdje ću ih ukratko navesti po vremenskom slijedu.

U Veneciji 9. kolovoza 1528. Bartolomeo Zanetti "da Bressa Stampador", izjavljuje da se slaže s "padre fra Bernardo Raguseo" da će mu tiskati tisuću "officietti schiavoni", uvezati ih i obraditi po cijeni od deset soldi po primjerku. Fra Bernardo potpisuje ugovor i izjavljuje da se slaže kako je dogovoreno.⁷

Zatim dolaze dva dokumenta s istim nadnevkom od 20. kolovoza godine 1528. Jedan je napisao fra Bernardo "Raguseo", a drugi "Bortolomeo da Bressa Stampador". Na ovim dokumentima nisu isti svjedoci i nisu prisutne stranke ugovora, barem se to ne može reći prema stilizaciji dokumenta, dapače prije bismo rekli da se stranke u nečem važnom ne slažu, kako se može zaključiti prema sadržaju dokumenata.

Dokument koji piše Bartolomeo Zanetti i drugi koji piše fra Bernard govore o dugovanju za tiskani glagoljski misal. Prema svoti novca koju spominju jedan i drugi dokument, vidi se da postoji razlika u dugovanju po shvaćanju stranaka.

Bartolomeo Zanetti izjavljuje 20. kolovoza 1528. da je provjerio račune s fra Bernardom Dubrovčaninom i ustanovio da mu uz predani novac, kako je zabilježeno na dokumentu koji se sada nalazi kod Ivana Bokine, poslovnog fra Bernardova druga, fra Bernard prema ugovoru još duguje 89 dukata za tiskane misale. Ovu izjavu potpisuju svjedoci: gospodin "Maffio" i "Biasi da Rivolte lo

⁵ V. Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, I, Zagreb, 1969, 89.

⁶ Vidi ovdje Prilog A.

⁷ Vidi ovdje Prilog D.

batidor", odnosno potpisuje Maffeo za sebe i za Blaža jer Blaž izjavljuje da ne zna pisati.⁸

Izjava i dokument od 20. kolovoza 1528. fra Bernarda Dubrovčanina glasi: Ovim napisanim ja fra Bernard Dubrovčanin stanovnik Venecije u samostanu "ali Frati menori" priznajem da dugujem Bartolomeu Zanettiju "da Bressa" četiri stotine i pedeset i jednu liru i deset soldi i to za preostalih četiri stotine "messali schlaouonescyneh". To ću platiti kad mi se dostave misali ili postupno kako mi se dostavljaju, dat ću rečeni novac. U znak istinitosti ovo potpisujem ja gore spomenuti fra Bernard svojom rukom u prisutnosti "Maphio Pasini stampadore et Simo dito Zaza giraldore." Slijede potpisi.⁹

Peti je dokument, koji se odnosi na glagoljski misal Pavla Modrušanina iz godine 1528., od 6. travnja 1529. godine u Veneciji. Ovdje se više ne javlja Bartolomeo Zanetti nego tiskar Maffeo Pasini. Taj dan Maffeo Pasini izjavljuje da je primio deset dukata, svaki dukat vrijedi šest lira i četiri solda, od fra Bernarda za "Messali schiauoni" a novac mu je predao u ime fra Bernarda "Antonio da Francesco" u samostanu franjevaca konventualaca.¹⁰ Zadnja isplata novca za misale bila je, koliko smo uspjeli naći, uručena tiskaru Maffeu Pasiniju, a više se ne navodi Bartolomeo Zanetti.

Prema gore iznesenim podacima uočavamo da su u ovom izdavačkom potihvatu sudjelovala tri sasvim različita djelatnika: *nakladnik* (izdavač), *tiskar* i *naručitelj*. U ovom slučaju posebno nas zanimaju nakladnik (izdavač) Bartolomeo Zanetti iz Brescie i dvojica naručitelja ovoga misala: fra Bernard "Raguseo" Dubrovčanin i njegov poslovni drug Ivan Bokina "Cresanin", Hrvati koji su uložili svoj trud i novac u to značajno djelo. Zanima nas i Bartolomeo Zanetti, jer se u kolofonima nekih glagoljskih izdanja Šimuna Kožičića Benje u Rijeci 1530. i 1531. godine on spominje zajedno s Dominikom kao štampar Bartolomeo iz Brescie.¹¹

BARTOLOMEO ZANETTI. Nekih novih arhivskih podataka o njemu nemamo, osim onih prije navedenih, da je izdavač ili nakladnik hrvatskog glagoljskog misala iz godine 1528. u Veneciji. Međutim u dokumentu od 9. kolovoza godine 1528. on se obvezuje da će izdati tisuću primjeraka "oficijeta" fra Bernardu Dubrovčaninu.¹² Što se dogodilo s narudžbom malih oficija koje je naručio fra Bernard Dubrovčanin kod Bartolomea Zanettija? Nemamo nikakvih podataka da li je ta narudžba ostvarena. Znamo da su se fra Bernard Dubrovčanin i Bartolomeo Zanetti razišli u procjeni dugovanja fra Bernarda u slučaju tiskarova misala godine 1528. u drugoj polovici mjeseca kolovoza.

⁸ Vidi ovdje Prilog B.

⁹ Vidi ovdje Prilog C.

¹⁰ Vidi ovdje Prilog E.

¹¹ P. Kolendić, Zadraniin Šimun Kožičić i njegova štamparija na Reci, Južni pregled IX, Skopje 1934, 61-71 i: Magazin sj. Dalmacije II, Split 1935.

¹² Vidi ovdje Prilog D.

FRA PAVAO MODRUŠANIN. O tom franjevcu konventualcu do sada smo znali ono što je rečeno u incipitu i kolofonu tiskanoga misala godine 1528. u Veneciji. U incipitu se navodi, među ostalim, da je "mise nike ke imaju stati na svoje mesto postavlene ...", a u kolofonu se kaže da je sve uredio "po zakon kopie i misala hrvackoga ništar ne umankano da veće pridano ako bi ko slovo edno za drugo ali ča ino ne klnite ...".¹³ Fra Pavao je mogao raditi i pripremati ovaj misal za tisak prema primjercima do tada tiskanih hrvatskih misala i to Prvotiska iz godine 1483. i tiskanog misala u Senju godine 1494. koji je pripremio Blaž Baromić i suradnici.¹⁴ Na neke nedostatke i propuste Prvotiska već se osvrnuo jedan nepoznati pisac godine 1484. kad je upozorio da nedostaju neke mise u njemu ili su krivo, tj. na neodgovarajuće dane, postavljene.¹⁵

Što se tiče mjesta stanovanja Pavla Modrušanina i pripremanja ovoga misala, čini se da ne može biti sumnje da je to bila Venecija u kojoj je fra Pavao Modrušanin živio nekoliko godina prije i poslije tiskanja misala. O boravku fra Pavla Modrušanina u Veneciji govori nekoliko podataka. Živio je u velikom franjevačkom samostanu sv. Marije koji se jednostavno zvao "Ai Frari".

19. listopada 1519. u ugovoru koji pravi samostanska zajednica u sv. Mariji "Ai Frari" među ostalim redovnicima spominje se i "M. fra Paulo da Modrusa".¹⁶ Nešto više od mjesec dana kasnije nalazimo u službenom spisu kojim samostanska zajednica u Veneciji daje na obradu svoje zemlje "in Favaro di Venezia", imena redovnika, među kojima se nalazi nekoliko redovnika iz naših strana i to: "P. Bernardo di Macedonia, ... P. Paolo di Modrussi, ... P. Pasquale di Cataro, ... P. Tomasso di Cherso ...".¹⁷ Isto tako kad redovnici samostana sv. Marije Ai Frari uređuju pitanje iz ostavštine od 12. siječnja 1520. među ostalim prisutnima navode se redovnici "frater Bernardus de Macedonia, frater Paulus de Modrussio, ... frater Johannes de Veglia vicarius secundus", i drugi redovnici u Veneciji.¹⁸ Fra Pavao se dakle nalazi u Veneciji u samostanu Ai Frari nekoliko godina prije i za vrijeme tiskanja misala 1527. - 1528., kako vidimo prema priloženim dokumentima. U dokumentima dalje nalazimo da je fra Pavao Modrušanin prisutan u samostanu Ai Frari od godine 1530. do godine 1535. i to na

¹³ A. Nazor, o. c.

¹⁴ Koliko je poznato do Misala Pavla Modrušanina bila su smo dva hrvatska misala tiskana glagoljicom: Prvotisak 1483. i senjsko izdanje godine 1494.

¹⁵ HAZ, SZN, *Jerolim Vidulić*, sv. I, svešč.4. (Među spisima zadarskog bilježnika Jerolima Vidulića nalazi se pod godinom 1484. jedan dopis na kojem se nalazi dvadeset i jedna svetkovina za koje se veli da nedostaju na svojim mjestima. Usporedivši taj spis sa sanktoralom i kalendarom Prvotiska naišao sam da se zaista radi o nedostacima Prvotiska. No o tom pripremam opširniji rad.)

¹⁶ ARCHIVIO DI STATO - VENEZIA, Archivio delle Arti, b. 11 (Arte de Bocceleri, str. 69.), 19. X. 1519.

¹⁷ A. Sartori, *Archivio Sartori*, Sv. II-1, Padova, 1986. (str. 1774).

¹⁸ A. Sartori, o.c. 1774-1775.

nekoliko javnih spisa kojima samostanska zajednica uređuje svoje poslove materijalne naravi.¹⁹

Prema ovim podacima nema sumnje da je fra Pavao Modrušanin član samostana u Veneciji kroz više godina: i prije i poslije tiskanja misala godine 1528. Kao što smo vidjeli u isto vrijeme nalazi se i nekoliko redovnika franjevac konventualaca u Veneciji u samostanu Ai Frari iz Hrvatske. Zato bismo s pravom mogli pretpostaviti da je i kojigod drugi naš redovnik i aktivno sudjelovao u pripremama ovoga misala.

Možda će nam ove okolnosti pomoći da rasvijetlimo npr. i pitanje prve hrvatskoglagoljske Početnice, tiskane u Veneciji godine 1527. Josip Bratulić, u Pogovoru: *Hrvatske Početnice do narodnoga preporoda*, prigodom fototipskog izdanja Početnice, navodeći mišljenja raznih autora o tome tko je mogao biti priređivačem ove početnice, među ostalim veli: "Ako je ova Početnica prethodnica nekom većem književnom pothvatu, onda je to sigurno glagoljskom Misalu, koji je 1528. priredio Pavao Modrušanin, "reda serafika svētago Frančiska konventovali", a koji su izdali mletački tiskari F. Bindoni i M. Pasini. Možda su ova dvojica tiskara surađivala s Torresanijem. Ako je postojala nekakva suradnja, onda Pavlu Modrušaninu (ili nekom njegovom suradniku) treba pripisati i ovu našu Početnicu".²⁰ Uputio bih na još jednu činjenicu. Naime, franjevci konventualci drže škole u nekim mjestima, posebno u Cresu, a veći se broj konventualaca iz Cresa nalazi u Veneciji. Nije li upravo i prva hrvatska Početnica pripremljena za tisak baš od franjevac konventualaca?²¹ Još bih naglasio da se dobar dio franjevac konventualaca povukao iz područja koja su zaposjeli Turci u to vrijeme i nastanio se po konventualskim samostanima u Hrvatskom Primorju, Rabu, Cresu, Krku i po istarskim samostanima, Vrlo često nalazimo nazive za ove pridošle redovnike da su "de Macedonia", a znamo

¹⁹ ARCHIVIO DI STATO - VENEZIA, Archivio delle Arti, b. 11. (26. X. 1531) str. 86-87. "Il R. Padre fra Paolo da Modruca." Vidi za godinu 1532, 1534, 1535, u A. Sartori, Archivio Sartori, sv. II-2, Padova, 1986. (str. 1893 - 1894, 1778 i drugdje...).

²⁰ J. Bratulić, *Hrvatske početnice do narodnoga preporoda. Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.*, Zagreb, 1983, [16]. (Pretisak).

²¹ Cfr. N. Lemessi, *Note storiche geografiche artistiche sull'Isola di Cherso*, Vol. I, Roma 1979. (17. IV. 1498). "A frate Gregorio di Macedonia" drži korizmene propovijedi u Cresu i plaćen je šest zlatnih dukata. (str. 133.). Godine 1502. u Cresu spominje se "fra Giovanni di Macedonia", korizmeni propovjednik. Godine 1504., 24. listopada, gradska uprava u Cresu određuje plaću učitelju "Fra Gregorio Sandali (fra Gregorio di Macedonia)". Tu se navodi šest kategorija djece u školi. U petoj kategoriji nalaze se oni koji uče "il salterio", i godišnje plaćaju 3 lire. Na zadnjem mjestu nalaze se oni koji uče prve elemente čitanja "primi elementi dell'alfabeto" plaćaju dvije lire, osim onih siromašnih đaka koji se poučavaju bez naknade. Prva kategorija su đaci koji uče različite latinske pisce i plaćaju godišnje 2 zlatna dukata. (str. 140 - 141). U tim zapisima često se spominje fra Ivan Macedonac kao i to da su korizmeni propovjednici propovijedali kako talijanski tako i hrvatski.

pouzdana da su iz područja Bosne, Dubrovnika i slično.²² Ovaj priljev redovnika iz unutrašnjosti krajem 15. i početkom 16. stoljeća, ostao je nezapažen u našoj historiografiji, a bez sumnje da je bio važan i utjecajan, pogotovo što je unio svježije nove snage intelektualne i narodne hrvatske na područje koje je tada pod Mletačkom Republikom.

Po svemu izgleda, kako ćemo i ovdje pokazati, da je takav bio i jedan od naručitelja glagoljskog misala 1528., fra Bernard Dubrovčanin - de Raguseo.

FRA BERNARD "RAGUSEO" - DUBROVČANIN, naručitelj misala 1. prosinca 1527. Ništa nisam našao do sada objavljeno o ovom redovniku, franjevcu konventualcu. Budući da ga sada susrećemo kao jednog od važnijih djelatnika na ovom izdavačkom pothvatu, pitamo se tko je bio i gdje je živio fra Bernard Dubrovčanin? Zacijelo, pitanje je to na koje nije lako odgovoriti. Ime Bernard i Bernardin bilo je vrlo popularno u franjevačkoj zajednici u to vrijeme. Navest ću nekoliko podataka o "fratru" Bernardu "de Raguseo" i pokušati barem donekle identificirati fra Bernarda naručitelja glagoljskog misala iz godine 1528.

Jedan fra Bernard Dubrovčanin spominje se u samostanu franjevac konventualaca u Rabu godine 1465.²³ Zatim spominje se fra Bernard "Raguseo" godine 1472., brat laik, koji dobiva dozvolu da posjeti Svetu Zemlju.²⁴ Za redovnika svećenika franjevca fra Bernarda "de Raguseo", gvardijana u Rožatu godine 1483. zauzima se osobno generalni vikar franjevac opservanata u nekoliko dopisa.²⁵

Poznato mi je iz arhivskih dokumenata ovoga razdoblja još nekoliko redovnika imenom "fra Bernard", ali nose sasvim drugo mjesto podrijetla, kao što je fra Bernard iz Korčule i drugi. Zato vjerujem da ih ne možemo poistovjećivati s fra Bernardom Dubrovčaninom, naručiteljem glagoljskoga misala iz godine 1528. Može li doći u obzir fra Bernard iz Rožata, gvardijan koji je oslovljen "de Raguseo" godine 1483., možemo se samo pitati. Nije li on kao mladi redovnik, došavši u sukob sa zajednicom opservanata, pristupio franjevcima konventualcima i potom prešao na Mletačko područje? Dakako da je ovo samo nagađanje. Možda bismo ga mogli ipak isključiti iz razmišljanja, tj. ne poistovjetiti ga s fra

²² Vidi ovdje Bilješku 21. Fra Juraj Dragišić (Giorgio Benigno Salviati), posvećujući svoje djelo "De libertate et immutabilitate Dei ..." kardinalu Franji de Ruvere, u naslovu se sam oslovljava "Georgii Benigni Macedonis ...", iako potječe s područja Srebrnice u Bosni. Cfr. L. Di Fonzo, Sisto IV cariera scolastica e integrazioni biografiche (1444 - 1484) u MISCELLANEA FRANCESCA, Tom. 86. Fasc. II - IV, Roma, 1986. I u zajednici franjevac trećoredaca glagoljaša iz prve polovice 16. stoljeća poznat je fra Ivan Galić, zvan "de Macedonia", Cfr. S. Ivančić, Povjestne crte, Zadar, 1910. Prilog A br. 36. (10. IV. 1507.) str. 39 i drugdje.

²³ I. Pederin, Rab u osvjet humanizma i renesanse, Zagreb, 1989, 38.

²⁴ REGESTUM OBSERVANTIAE CISMONTANAE (1464 - 1488), Analecta francescana. Vol. XII, Grottaferrata (Roma), 1983, 361. bilj. 3.

²⁵ Isto, o. c. 361-363.

Bernardom Dubrovčaninom koji naručuje misal, jer bi u vrijeme tiskanja 1528. morao biti u vrlo visokim godinama.

U nastavku ću donijeti nešto podataka koji nam daju nešto veću vjerojatnost da bi se mogli odnositi na fra Bernarda Dubrovčanina, naručitelja glagoljskoga misla iz godine 1528.

U Bartolijevu Zborniku, koji se nalazi u samostanu sv. Franje u Krku (danas franjevac trećoredaca, a u vrijeme o kojem je riječ pripadao je samostan provinciji franjevaca konventualaca u Dalmaciji), nalazi se više dokumenata koji spominju fra Bernarda Dubrovčanina u prvim desetljećima 16. stoljeća.

Godine 1521., 2. studenoga, sklapaju ugovor redovnici rapske franjevačke kustodije s redovnicima samostana sv. Franje u Krku. Među ostalim redovnicima krčkoga samostana nalaze se i "frater Bernardinus Macedonicus" i fra Bernardin Jorgulić i drugi redovnici.²⁶ 24. veljače 1522. od krčkih franjevaca konventualaca samostansku zemlju dobiva na obrađivanje, uz redovita podavanja, "Ambrosio de Braiydis". Zemlje se nalaze na otoku Krku, a među prisutnim su redovnicima "frater Bernardus de Raguseo, dominus frater Ludovicus Bratcovich, dominus frater Giorgulich ..." i drugi redovnici.²⁷ Dne 20. studenoga 1522. u samostanu sv. Franje u Krku prisutni su fra Jeronim, gvardijan, fra Ivan Marcello, Cresanin, fra Petar Crassovich, Krčanin, "frater Bernardinus Macedonicus", član krčkoga samostana i druga braća. Na kućnom sastanku daju i potpisuju na trajno uživanje komad zemlje časnomu mužu fra Bernardinu Jorguliću, propovjedniku.²⁸ Isti dan, tj. 20. studenog, redovnici iznajmljuju i jednu kuću, vlasništvo samostana sv. Franje u gradu Krku, Ivanu Kraji i među ostalima prisutan je i "dominus frater Bernardus Macedo".²⁹

Godine 1528. 15. listopada, franjevci u Krku iznajmljuju jednu kuću u gradu Krku krčkomu plemiću Nikoli, sinu pokojnoga Blaža Zutinija. Između ostale se braće nalazi i "frater Bernardus Macedo".³⁰ Prema ovim podacima u Krku vidimo da se fra Bernard "de Raguseo", za razliku od fra Bernardina Jorgulića češće naziva "Macedonicus", "Macedo" - Makedonac, a samo jednom "de Raguseo" - Dubrovčanin. Ali zanimljivo je da se isti redovnik, tj. fra Bernard "de Raguseo" u ovim dokumentima jednom oslovljava i naziva kao "fra Bernardino Macedo", a drugi put i to isti dan oslovljen je i nazvan "frater Bernardus Macedo" (u Krku u samostanu sv. Franje).

Skoro identičnu sliku oslovljavanja fra Bernarda pružaju nam i izvori venecijanskoga arhiva, kad se navodi u dokumentima fra Bernard "de Raguseo". Evo nekoliko dokumenata koji spominju fra Bernarda "Dubrovčanina" u Veneciji u to vrijeme.

²⁶ ARHIV SAMOSTANA SV. FRANJE - KRK. Bartolijev Zbornik sv. I, 99r-v.

²⁷ Isto, o. c. (str. 101v- 102r).

²⁸ Isto, o. c. (str. 102v).

²⁹ Isto, o. c. (str. 103r-v).

³⁰ Isto, o.c. (str. 61v).

Dne 16. ožujka 1517. u Veneciji, u samostanu franjevac konventualaca "Ai Frari", među prisutnom braćom samostancima, koji dobrovoljno daju prostor za izgradnju nadgrobna spomenika u svojoj crkvi, nalazi se i "V. P. Bernardinus de Raguxio".³¹ 12. siječnja 1520. među redovnicima samostana "Ai Frari" u Veneciji nalazi se i "frater Bernardus de Macedonia".³² U istom samostanu spominje se i "frater Bernardus de Macedonia".³³

Od godine 1527. do 1528., u ovdje priloženim dokumentima više se puta spominje "fra Bernard Raguseo", a jednom je oslovljen i kao "fra Bernard Schiavone".³⁴ Nisam uspio zapaziti fra Bernarda Dubrovčanina ni u jednom od dokumenata poslije 20. kolovoza 1528. u Veneciji. Kako sam već prije naveo da se 15. listopada 1528. "Frater Bernardo Macedo", nalazi u Krku u samostanu sv. Franje, smatram da je fra Bernard napustio Veneciju ili bolje rečeno fra Bernard Dubrovčanin od tada se nalazi vjerojatno u samostanu u Krku ili u kojem od samostana franjevaca konventualaca na području Istre, Hrvatskog Primorja ili u nekom od samostana u Dalmaciji.

Ne bih se iznenadio da fra Bernarda "Ragusea" nađemo i u organizaciji posla oko prve do sada poznate hrvatske tiskane Početnice iz godine 1527. Neobično je važan, čini mi se i njegov boravak u krčkom samostanu dvadesetih godina 16. stoljeća. U to vrijeme bila je vrlo tijesna suradnja između franjevaca konventualaca i franjevaca trećoredaca glagoljaša i to upravo na Krku. Veći broj blagdana specifično franjevaca trećoredaca koji su našli mjesto u kalendaru ovoga misala izlazi upravo iz povezanosti franjevaca konventualaca izdavača i korektora glagoljskoga misala iz godine 1528. Isto tako ne mislim da je puka slučajnost, što su u kalendaru ovoga misala točno određena četiri dana kroz godinu kad su trećoreci, po svojem Pravilu, dužni govoriti sv. mise i ostale molitve za pokojne redovnike i dobročinitelje.

Tu povezanost donekle nam potvrđuje i suradnja na izdavanju glagoljskoga misala fra Pavla Modrušanina velikoga prijatelja i dobročinitelja franjevaca trećoredaca, creskog plemića Ivana Bokine, tada nastanjenog u Veneciji.

IVAN BOKINA POK. BARTOLA bio je creski plemić, kojega je godine 1506. creska općina poslala u Veneciju da zastupa interese općine u pitanju izgradnje porušenih gradskih zidina.³⁵ Nastanio se trajno u Veneciji. Obitelj Bokina svojim darovima posebno je zdužila franjevce trećorece glagoljaše na Cresu u Martinšćici i Porozini, gdje su imali samostane.

Ivan Bokina uložio je znatnu novčanu svotu u izdavanje ovoga misala, kako nam pokazuju ovdje priloženi dokumenti tijekom godine 1527. i 1528. U Veneciji 17. lipnja 1530. piše oporuku u kojoj ostavlja dio svojih imanja na

³¹ A. Sartori, *Archivio Sartori*, sv. II-2, Padova, 1986, 1805.

³² Isto, o. c. (12. I. 1520.)

³³ Isto, o. c. str 1777. (9. III. 1526.).

³⁴ Vidi ovdje Prilog A-E.

³⁵ N. Lemessi, o. c. 143. (29. VI. 1506.)

Porozini franjevcima trećorecima glagoljašima. Prigodom pisanja oporuke u Veneciji, prisutni su bili fra Stjepan, provincijal franjevac trećoredaca iz Dalmacije i fra Jakov, gvardijan franjevac trećoredaca iz Glavotoka, samostana sv. Marije na otoku Krku.³⁶

Ovdje priloženi dokumenti spominju još nekoliko imena i to kao svjedoka. Da li su ovi svjedoci i na drugi način sudjelovali u tiskanju ili pomaganju kod ovog izdavačkog posla, možemo samo pretpostavljati. Posebno ovdje želim istaknuti da bi mogao biti onaj spomenuti "Simo ditto Zaza giradore" iz godine 1528. i više nego svjedok.³⁷ Mogao je biti jedan od naših ljudi nastanjenih u Veneciji. Naime u kneževoj kancelariji u Osoru od 1459. godine često se spominje u spisima kancelarije "Obrad Čače, trgovac vinom (Hobrado Zaze, Obrat Zaze) i sin mu Krstin Čačević (Cherstin, fiol de Obrat Zaza, Christin Zazevich, Chersin de Brande)".³⁸ U 15. i 16. stoljeću spominje se nekoliko svećenika glagoljaša na Velom Lošinju, Krstinića, Čačevića, koji su vršili službu javnih bilježnika i pisali svoje spise glagoljicom.³⁹ Čini se da bi i Šimun zvan "Zaza" mogao biti jedan od naših ljudi zaposlenih u tiskarnici u Veneciji.

ZAKLJUČAK

Iz obilja navedenih podataka nameće se nekoliko zaključaka:

a - Bartolomeo ("Bortolomeo" i "Bortolo") Zanetti "da Bressa", bio je izdavač (nakladnik) glagoljskog misala iz godine 1528. Pošto je tiskao dio naklade ovoga misala, ugovorio je tiskanje tisuću primjeraka "officietti schiavoni".

b - Bartolomeo Zanetti, iza završenog posla na misalu iz godine 1528. radio je na Rijeci kod Šimuna Kožičića Benje na tiskanju glagoljskih knjiga.

c - Naručitelji glagoljskog misala 1528. bili su fra Bernard Dubrovčanin "Raguseo" i Ivan Bokina pok. Bartola, creski plemić i stanovnik Venecije.

d - Misal je naručen u više stotina primjeraka i dio naklade bio je završen početkom kolovoza godine 1528.

Ostaju međutim i dalje otvorena mnoga pitanja koja nas zanimaju; kao što je npr. veza Šimuna Kožičića Benje s franjevcima konventualcima i franjevcima trećorecima. Kolika je bila suradnja i pomoć drugih tada nastanjenih hrvatskih iseljenika u Veneciji u izdavanju glagoljskoga misala? Tko je izlijevao slova, tko je dao nacrt za slova i slično.

Ovaj doprinos smatram kao poticaj drugima za daljnje sistematsko pregledavanje obilne arhivske građe u domaćim i stranim arhivima.

³⁶ S. Ivančić, o. c. Prilog A br. 51. (17. VI. 1530).

³⁷ Vidi ovdje Prilog C.

³⁸ L. Košuta, Glagoljski lošinjski protokoli notara Mikula Krstinića i Ivana Božičevića (1564 -1636). Radovi Staroslavenskog zavoda, knj. 9. Zagreb, 1988.

³⁹ Isti, o.c.

PRILOZI⁴⁰

PRILOG A

1527 Adi p(rim)o decemb(r)e in Venezia.

Noto fazo Io Bort(olome)o de Zaneti da Bressa come ogi q(uest)o di sopra scripto havemo fato acordo insieme et siamo convenuti el R(everen)do p(ad)r(e) fra B(er)nardo raguseo et Mis Zuane de Bochina da Cherso et Io Bo(rolome)o sorascripto li p(ro)meto dargelli mesali in 4 n 500 arason de soldi cinquanta luno in patti ch(e) Io B(or)t(olome)o ne voglio stampar altri cinquecento et p(ro)meto no(n) li vender per insino uno anno et do mese de poi ch(e) sarano stampatti et prometo darli li soi cinquecento ligadi in doradi che stiano bene et bon regulandi et in fede de q(uest)o Io Bort(olome)o ho scripto de ma(no) propria et loro se sotto scriverano et p(ro)metano darmi li mei danari de ma(no) in ma(no) secu(n)do ch(e) se spendarano et in fede de questo loro si soto scriverano di sua ma(no) propria.

Item ho recevuto Io Bort(tolomeo) per nome d(e)la sopra scripta composition a bon Conto lire cento e cinquanta et Corone octo arason de lire sie et s(oldi) 14 luna da Mx Zuane soprascripto.

Item recevi da Mx fra B(er)nardo soprascripto duc(ati) trenta a bon conto.

Io fra B(er)nardo raguseo sopradito son contento con quello scrito di sopra.

Et Io Zuane de Bochina sopradito son contento tanto quanto se contiene de sopra.

Et Io fra Pietro Gentile de Asisio fui p(res)ente al sopradito scripto.

Io Andrea da Parma fu (prese)nte a quanto e sopra dito scripto.

Adi 14. decembrio r(ece)vi mi mi Bort(olome)o da Mx Zuane a bon conto Corone cinque da lire sei e soldi 14 luna.

Adi 24 ditto r(ece)vi da Mx Zuane sopradito lire 27 s(oldi) 8 a bon conto.

Adi 16 zener 1527 r(ece)vi dal sopradito Mx Zuane lire 28 a bon conto.

Adi 7 ferver r(ece)vi da Mx Zuane lire quatordece a bon conto val. l(ire) 14.

Adi p(rim)o marzo r(ece)vi dal p(ad)r(e) fra B(er)nardo a bon conto lire sesanta sette ouneza val(ore) l(ire) 67 soldi 10.

Adi 8 ditto r(ece)vi dal p(ad)r(e) fra B(er)nardo a bon conto duc(ati) cinque (?).

Adi 26 april r(ece)vi dal p(ad)r(e) fra Bernardo duc(ati) diese corenti a bo(n) c(en)to et lira una.

Adi 29 april r(ece)vi da Mx fra B(er)nardo lire sie cioe lire 6 dati a Mafio.

Et piu recevi da Mx Zuane in piu volte lire 49 dati a Mafio.

Adi 24 zugno duc(ati) 10 cioe diese c(on)tadi pro Mx fra B(er)nardo pro avanti a maistro Mafio et al pro Mx fra Pollo.

⁴⁰ ARCHIVIO DI STATO - VENEZIA, S. M. Graziosa dei Frari, B 106, fasc. XXXVII, S. Maria dei Frari, Chiesa Messali 1527-1529. (Stampatori: Maffio Pasini, Bartolomeo da Zanetti de Brescia).

Mx Zuane da haver lire (?) date a me per avanti.

Item Adi p(rim)o auosto 1528. ho recevudo da Mx fra B(er)nardo ducati 6 pro parte de mesali comandati a lui come apare per uno scripto de mia man(o) apresso deli Frati.

PRILOG B

Adi 20 Auosto 1528

Noto fazo Io B(or)t(olome)o da bressa Stampador come in q(uest)o di sorascritto ho fatto conto co(n) fra B(er)nardo raguseo et trovo hauer hauto p(e)r infino in q(uesto) di duc(ati) ottantanove come apar de mia ma(n) sul scritto del acordo in piu partite ad qual scritto si trova al p(rese)nte in ma(n) de Mx Zuane de Bochina Compagno del ditto Mx fra B(er)nardo liquali duc(ati) .89. sono per parte del acordo di messali come apar per el scritto ditto di sopra in ma(n) di Mx Zuane. Et in fede dela verita Io B(or)t(olome)o sorascritto ho scritto de ma(n) propria presente S(er) Mafio e Biasi da rivolte lo batidor el ditto Mafio sotoscrivere per lui per el ditto Biasio p(er) ch(e) Biasio dice non saver scriver:

Io Maffio Pasini stampador fui p(rese)nte a quanto e soprascritto et similiter fu p(rese)nte Biasio sopranominato.

(*Na verso*) Scrittura de Bort(ol)o da Bressa sta(m)pador fatto con fra Bernardo

De ducati 89 Adi 20 Auosto 1528.

PRILOG C

1528 Adi 2o auosto in Venetia

(?...../) per el presente scripto come mi fra Bernardo Raguseo habitante in Venetia ali Frati minori me giamo vero debitori de maistro Bartholomeo Zanteo da Bresa de lire quatrocento he cinqu(n)ta una he soldi 10 cioe L. 451 sol. 10 et questo per resto da la manufactura de quatrocento mesali scl(a)uone-scyne (?) in quarto ligato et ordinato come apare in scripto tra mi(hi) (?) se la acordo di diti mesali li quali dinari p(ro)meto dare et pagare achi presentara el dito scripto ognor volta me sarano dato li mey quatrocento libri ut supra overo ala rata se(con)do andaro levando et in fede de la verita Io fra Bernardo sopra-scripto scrisse de mia p(ro)pria mano presente Maphio Pasini stampadore et Simo dito Zaza giraldore li quali soto scriverano.

Io fra Bernardo soprascritto scrisse

et mi maistro dito Zaza soprascritto scripse

et fu presente a qua(n)ta he sopra scripto

et mi Maphio Pasino stampadore fu presente a qua(n)to he

soprascripto.

(*Na verso*) Scrittura de fra Bernardo
del obligo de messali 400
(da prootti?) mesali 400
Adi 20 Auosto 1528.

PRILOG D

Adi 9 auosto 1528 in Venetia

Noto fazo Io Bartolomio de Zanetti de Bressa Stampator come in (quest)o di soprascritto son rimasto dacordo col p(ad)r(e) fra B(er)nardo raguseo de stamparli mille officietti schiauoni et darglieli legati et indoradi a soldi diese luno et in fede de cio Io B(or)t(olome)o soprascritto ho scritto de ma(n) propria et el ditto padre fra Bernardo si sotoscriuera.

Et Io fra Bernardo son contento tanto se contien de sopra in questo scritto.

(*Na verso*) Scritto (?) de Bort(olome)o de Zanetti da Bressa co(n) fra Bernardo.

PRILOG E

Adi 6 april 1529. in Vinesia

Adi s(opra) noto fazo mi Maffio Pasini stampador a San Moyse como in q(ue)llo zorno ho rece(v)uto dal padre fra Bernardo ducati diese a rason de lire se soldi quatro per ducato li quali denari sono per come e per parte de li messali schiauoni li quali per denari mi conto per suo nome maestro Ant(oni)o da Franc(esc)o livarano Ali Frari Val 1. 62.

(*Na verso*) Scrittura de F(ra) Bernar(d)o co(n) Maphio Pasini sta(m)pador as S(an) Moyse. Adi 6 aprille 1529.

De fra B(er)nardo Schiavo(ne) p(er) li messali schiavi.

Sažetak

Autor je otkrio nekoliko arhivskih dokumenata u Archivio di stato u Veneciji koji se odnose na pripremanje i tiskanje glagoljskog misala iz 1528. koji je u literaturi poznat kao Misal Pavla Modrušanina. Na temelju tih novootkrivenih dokumenata zaključuje da je Bartolomeo Zanetti "da Bressa" bio izdavač (nakladnik) Misala i da je ugovorio tiskanje u tisuću primjeraka "officietti schiauoni". Poslije završena posla na Misalu B. Zanetti radio je na Rijeci kod Šimuna Kožičića Benje na tiskanju glagoljskih knjiga. Iz istih se dokumenata vidi da su

naručitelji glagoljskoga Misala iz 1528. bili fra Bernard Dubrovčanin "Raguseo", Ivan Bokina, pok. Bartola, plemić iz Cresa i stanovnik Venecije.

Misal je bio naručen u više stotina primjeraka, i dio naklade bio je završen početkom kolovoza 1528. godine.

Summary

THE EDITOR AND PUBLISHER OF PAVAO
MODRUŠANIN'S 1528 GLAGOLITIC MISSAL

The author has discovered a few archiv documents in Archivio di Stato in Venice which relate to the preparation and printing of the Glagolitic Missal of 1528 known in literature as *Pavao Modrušanin's Missal*. On the basis of these newly discovered documents he concludes that Bartolomeo Zanetti "da Bressa" was the editor (publisher) of the *Missal* and that he has made a contract for the printing of 1000 copies of "officietti schiavoni". After the work on the *Missal* was completed B. Zanetti worked in Rijeka with Šimun Kožičić Benja on the printing of Glagolitic books. From these documents it is obvious that the Glagolitic Missal of 1528 was ordered by father Bernard of Dubrovnik "Raguseo" and Ivan Bokina, the late Bartol, a nobleman from Cres and the inhabitant of Venice.

The Missal was ordered in a few hundred copies and a part of the edition was completed by the beginning of August 1528.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 7. veljače 1991.

Autor: *Petar Runje, Rim*